

Sayı: V

1949

TÜRK TARİH, ARKEOLOJYA VE ETNOGRAFYA DERGİSİ

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI ESKİ ESERLER VE MÜZELER
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ TARAFINDAN YAYIMLANIR

İSTANBUL 1949 — MİLLÎ EĞİTİM BASİMEVİ

MÜZE KÜTÜPHANESİNE VAKFEDİLEN KİTAPLAR

ve

VAKIFLARI

Yazan: *Vefik Tura*

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Şark Kütüphanesini teşkil eden binlerce cilt kitaptan başka bir de erbabı irfan tarafından toplanılıp hayat ile alâkaları kesildikten sonra varisleri tarafından ibkay-i namları için bu Müesseseye vakfedilen asar vardırki bunların da yekûnu iki bine yaklaşmaktadır.

Tarih ve edebiyat sahasında eserleri ile beraber ebediyen yaşayan bu muhterem ölülerin birisi, şiir ve edebiyat âleminde büyük bir nam bırakan Ricaî zade Mahmut Ekrem, diğeri Abdülhamit devri Sadr-ı-azamlarından Müşir Cevat Paşanın kardeşi Ferik Mehmet Şakir Paşa, üçüncüsü de, Şair ve Müverrih Diyarbekir'li Said Paşadır.

Bu üç edib'in bıraktıkları kıymetli kitaplar, muhtelif tarihlerde Müzeye maledilmişlerdir. Bunlardan ilk önce gelenler, Recai zadenin metrukâtıdır ki yüzlerce cilt teşkil eden bu kitapların ekserisi tarih ve edebiyata taalluk ettiği gibi muayyen ilim şubelerine ait olanları ve bir hayli de edebi romanlar vardır.

El yazması asarı da ihtiva eden bu kitapların arasında güzel nesih ve ta'lik hatları ile yazılmış Hafız, Sabri, Enverî, Sabit ve saire gibi divan Şairlerimizin kıymetli eş'arı mevcuttur. Hatta bu yazma kitaplardan birisi de vak'anüvis Esad efendinin kendi el yazısıyla yazılmış «Sefername-i hayır» adlı tarihçesidir. Müverrih, eserinin mukaddemesi sonuna şu tarihi yazmıştır:

Maksad-ı-hayır ile Sefer eyledi Sultan Mahmut
Oldu Şadan-i- Kerem gördüğü Büldan-ü- kura

Es'ada, ol seferi natık olan mazbatanın
Nam-i- tarihi «Seferüname-i- hayır» olsa sezâ

Bu tarihin son mısraındaki «Sefername-i-hayır» terkibi vak'anın cereyan ettiği 1246 hicri senesini göstermektedir.

1264-1847 tarihinde İstanbul'da doğan Ekrem beyin şiir ve edebiyat sahasındaki inkişafkâr kudretini gören, devrin Şuray-ı- Devlet Reisi Mithat Paşa, kendisini üçbin kuruş maaş ile Şuray-ı- Devlet Müavinliğine getirmek suretiyle mahalline maruf bir kadrişinaslık göstermiş ve Sultan Aziz'in

azman-ı-saltanatına tesadüf eden bu tevcih-ı-vecih, ikinci Hamit devrinde de azalık suretiyle mazhar-ı-taltif ve takdir olmuştur.

Şurâdaki vezaifi arasında memleketin irfan âlemine hizmetten geri durmayan büyük üstad, bir taraftan da Galata Sultaniyesi ve Mülkiye mekteplerinde edebiyat dersi veriyor ve güzide telebeler yetiştiriyordu; Fakat her kalem ve irfan sahibinden ürken ve kuşkulanan Saray, onun talebelerine Vatan, Millet ve hürriyet aşklarını aşılamasından korkmuş ve onu bu kud'si meslekten çekerek uhdesinde yalnız Şurâ azalığını bırakmıştır.

Ekrem Bey sevdiği bu tedris yolundan ayrıldıktan sonra boş durmamış, zamanın gazete ve mecmualarında kıymetli yazı ve şiirler yazmış, mensur, manzum ve tercüme olarak yirmiyi mütecaviz eser bırakmıştır.

Memleketimizde meşrutiyetin ilâniyle hürriyet güneşinin doğduğu tarihe kadar kalemi ile çalışan bu, büyük edib, Kâmil Paşa kabinesinin teşekkülü sırasında Evkaf Nazırı sıfatıyla siyasyata karışmıştır.

Bir aralık kendisine en ziyade elyak olan Maarif Nazırlığını da deruhde etmiştir. Ancak bu dağdağalı işlerde fazla kalmıyarak çekilmiş, Ayan Meclisine âza olmuştur.

Vefatına tesadüf eden 1329-1911 ikinci Kânununa kadar bu son vazifesinde kalan Üstad, vasiyeti mücibince sevgili Nejad'ının Küçüksudaki kabrinin yanına defnedilmiştir.

Mahmut Ekrem beyin kitapları Müzeye geldikten sonra Müzeler Müdürü olan Halil Bey merhum, üstad'ın oğlu Ercümen Ekrem'e 27 Eylül 330 tarihiyle yazdığı tezkerede:

«Üdebay-ı Osmaniye meyanında bir mevki-i mümtaz ihraz eden peder-i»
«mağfur ve mükerremleri Ekrem Bey merhumun hal-i hayatında bu devlet»
«ve millete ve ezcümle vatana ifa etmiş oldukları hidemat-ı fevkalâdeye»
«ilâve-i faika ve millete bergüzar olmak üzere kütüphane-i irfanlarını tezyin»
«eden asarın Müze-i Humayun hütüphanesine ihdasını vasiyet buyurmuş»
«olmaları, merhumun ilelebed rahmetle yadına vesile-i cemile teşkil edeceği.»
beyaniye müzeler namına teşekküratını bildirmiştir.

Müze kütüphanesini zenginleştiren vakıf kitaplardan ikincisi; kılıcı kadar kalemine de hakim ve sahip olan ve «Yeni Osmanlı Tarihi» adıyla hazırladığı büyük eserin ikinci cildine kadar olan kısmını neşreden müverrih Şakir Paşanın kitaplarıdır.

Askerî, tarihî, edebî ve ilmî asardan teşekkül eden bu kitapların hey'et-i umumiyesi matbu olup yalnız bir tanesi el yazmasıdır. Ta'lik hattı ile yazılmış olan bu kitap da müverrih (Âli) nin (Nusretname) adlı eseridir.

Âli bu eserinde, Lala Mustafa Paşanın 985 tarihindeki Azerbaycan ve Şirvan seferlerini tasvir etmekte ve mukaddimesinde şu:

Hanı Muradın devletinde açılıp Nat-ı Zemin
Vaktidir yaran-ı piyade Şah avına süre-at
Saî daî o dem ilhamı rabbani ile
Didi tarihin, Acem Şahı ola nagâh mat

tarihini söylemektedir.

Şakir Paşa, 1277 - 1855 tarihinde Bursa'da dünyaya gelmiştir. Babası, Karahisarlı Mustafa Asım Beydir.

Uzun yıllar sefaret ateşemiliterliklerinde, Atina sefaretinde bulunmuş, bir aralık kardeşi Cevat paşanın Başyaverliğini yapmıştır.

Bilâhara Teftiş-i askerî Komisyonu Azalığına tayin olunan Şakir paşa, en son vazifesi olan Van Fırkası Kumandanlığından emekliler arasına karışmıştır.

Tekaüdlük devrini boş geçirmiyen Paşa, telifât ile uğraşırken bir taraftan da Galatasaray Sultanisinde - Şimdiki Lise - Tarih tedrisatına devam ediyor idi.

Sütcülük, Arıcılık gibi fenni vadilerde de kalem oynatan bu Üstad'ın müteaddid ciltlere taksim edip tamamını bastırma muvaffak olamadığı «Yeni Osmanlı Tarihinden» başka tab edilmemiş (Mısır Tarihi), (Selahâddini Eyyubî) ve (Tarih-i İslâm ve Osmani) namındaki eserleri de keza basılamamıştır.

Daha Harbiye tahsilini ikmal etmeden zuhur eden 1293 - 1876 Rus harbine iştirak için mektepten kaçarak cepheye koşan ve aldığı gazâ nişanesiyle İstanbul'a dönen bu şanlı kahraman, ömrünün son yıllarını, memleket evladlarını yetiştirmek, irfan kütüphanelerimize kıymetli eserler vermek üzere çalışır iken kaderin kötü bir tecellisi ile 1322 - 1914 tarihinde Karahisar'da bir kazaya kurban gitmiş ve cenazesi İstanbul'a getirilerek Büyükadadaki medfenine tevdi edilmiştir.

Bu büyük adamın vefatından sonra refikaları tarafından kitapları Müzeyeye teslim edildiği zaman Müzeler Müdürü Halil Bey merhum kendilerine 10/Teşrinisani/330 tarihini taşıyan şu tezkereyi yazmışlardır:

«Müverrihin-i Osmaniye meyanında bir mevki-i mümtaz ihtaz eden zevci»
«mäğfur ve muhteremleri Şakir Paşa merhumun hal-i hayatında bu devlet»
«ve memlekete ifa etmiş oldukları hidemat-ı fevkalâdeye ilâve-i faika ve»
«millete bergüzar olmak üzere kıymettar kütüphanesinin Müze-i Humayun'a»
«ihdasiyle merhumun ilelebed rahmetle yadına vesile-i cemile teşkil edecek»
«olan işbu emr-i hayre delâlet buyurulmasından dolayı gerek idare-i acizane»
«nem» «namına, gerek müşarünileyhle olan pek kadim hukuka binaen nam-ı»
«kemteraneme olarak arz-ı şükranına mücaseret eylerim.»

Birer ilim hazinesi olan bu teberruattan üçüncüsünü ve en zenginini teşkil eden kitaplar, şair, edib, ve müverrih olan Diyarıbekirli Said Paşanın vârisleri tarafından Müzeyeye ihda edilen kitaplardır.

Bu kitaplar, uzun yıllar Diyarbekir Vilâyeti Vergi Mümeyyizi Hamid Bey namında bir zatın nezdinde mahfuz kalmış ve nihayet 1333 senesinde ikinci ordu menzil müfettişliğince meccanen nakilleri temin edilerek İstanbula gönderilmiş ve mülga Maarif Nezaretince bu iş için yollanılan tahsisatın sarfına mahal bırakılmamıştır.

Sait Paşanın ölümünden 20 küsur sene sonra Müzeyeye gelen bu kitapların içinde muhtelif ilim şubelerine ait kitaplar olduğu gibi tarih ve edebiyata mütedâir eserler, mecmualar ve el yazısı nüshalar mevcuttur. Bilhassa bunların arasında bu, büyük Edib'in kendi el yazmasını ihtiva eden «Mirat-ı İber» adlı tarihe ait olan müsveddeler, tamamlamaya muvaffak olamadığı divanı, Arapçadan tercüme ve hatta meşhur «Kaside-i Bürde» nin tercümesi ve saire gibi âsar da vardır.

Bu değerli kitapların vurudundan sonra memleketimizin tanınmış edib ve şairlerinden «Fırak-ı Irak» nazımı Süleyman Nazif bey merhum tarafından babasının kitapları arasına konulmak üzere «Divan-ı Şevket», «Yusuf ve Züleyha», «Gülüstan ve Büstan», «Bahrülhakayık» gibi yazma eserler de ilâveten vakf-ü ihda olunmuştur.

Şair bir sülâleye mensup olan Sait Paşa, 1248-1832 senesinde Diyarbekir'de doğmuş ve orada yetişerek ehliyet ve kifayeti kendisini Diyarbekir mektupçuluğuna kadar yükseltmiştir.

1289-1872 tarihinde eski devrin Mülkiye Paşalık rütbelerinden olan miri miranlık payesiyle, Ma'muretilaziz mutasarrıfı olan Sait Paşa, Şark vilâyetlerimizin muhtelif mıntakalarında vazife gördükten sonra tekaütlüğünü istiyerek ilmî ve edebî sahada çalışmaya başlamıştır; fakat Abdülhamid hükûmeti, onun bilgisi kadar idarecilikteki vukuf ve kudretinden müstağni kalamıyarak 1306-1888 senesinde rütbesini bir derece daha yükselterek Muş mutasarrıflığına getirmiş ve bilâhare şahsî arzusu üzerine Mardin'e tahvil eylemiştir.

Ancak ömrü vefa etmediğinden Mardinde bulunduğu sırada, yani 1308-1890 tarihinde gözlerini hayata kapamış ve temiz namını ebediyete bırakmıştır.

Bu, büyük edib'in manzum eserlerinden birkaç numune veriyorum:
 Beyitlerinden:

Hak ve bâtil nur-ü-adil ile nümayandır «Sait»
 Fark olunmaz Nik-ü-bet gitse nazardan âfitap

Ahlah manzumesinden:

Seyyat insana nefsi-i kemterininden gelir.
 Her hacalet âdeme su-i-karininden gelir
 izzet-ü-zillet mekâna hep mekininden gelir
 istikamet, müstakimülhale dininden gelir
 Müstakim ol Hazreti Allah utandırmaz seni

Divanından:

Küfran-ı nimet eyleyen atlaslar içinde
Olmaz da ne olur har gibi bir gün çula muhtaç
Sen ey «Sait» asla kapama çeşmi niyazı
Ta eylemeye sağ gözü rabbim sola muhtaç